

AZ ÚJ EURÓPA ITT SZÜLETIK*

B É K É S M Á R T O N

„Izgalmas időket élünk.”

Richard Nixon

A meteorológusok szerint a tornádó közepén nyugalom és csend uralkodik, a forgószelel a mozdulatlanság tengelye körül tumbol. Így van ez az emberi világban is: a csatatér dühöng a hadvezér körül, a piactér kavarog a templom körül – és nem fordítva. A szilárd elvek, a következetes magatartás és a kitartás hosszú távon meghozza az eredményét: a változás szele, ami könnyen megfordul, nem tépázza meg ezen tulajdonságok birtokosát, sőt azokat még hasznára is fordíthatja!

Manapság Magyarország az élén áll egy olyan folyamatnak, amelynek sikerétől civilizációnk sorsa függ. Ráadásul nem vagyunk egyedül, egyre többek vannak körülöttünk és sokan követnek minket. Évek óta zajlik a szavazófülkék forradalma, a globális média és a világelit egyik meglepetésből a másikba esik, a közép- és kelet-európai nemzetek kohéziója egyenes arányban növekszik a nyugati pénzügyi-hatalmi központok nyilvánvaló krízisei által kiváltott elbizonytalanodással.

A VÁLTOZÁS KORA

A változás korában élünk. Amint a múlt században az 1929-es nagy gazdasági világválság – vagyis az első globális termelési krízis – alaposan átrendezte a gazdasággal kapcsolatos gondolkodást, úgy a 2008-as, ingatlan- és hitelpiacokról kiinduló válság is messzemenő következményekkel járó változásokat hozott. A reakció egyik esetben sem maradt el: az előbbinél keynesiánus gazdaságpolitika lépett a korábban uralkodó *laissez faire* helyébe, utóbbinál pedig egyenesen a valóság csapta arcul a tőzdespekulációra és adósságcirkulálásra felépített neoliberális pénzügyi rendszert. A gazdasági buborékok és derivátumok gyakorlata szó szerint hitelét veszítette. 2008 azonban jóval mélyebb tanulsággal szolgált, mint 1929, hiszen egyfelől megrendült a gazdaság mindenhatóságába vetett hit s felértékelődtek az olyan értékek, mint a szorgalom, a takarékoság, a kiszámíthatóság és a biztonság, másfelől a gazdaság belső szerkezete is megváltozott, ugyanis a hitel helyébe a munka, a gazdaság autonómiájának helyébe pedig a társadalom érdekeit védő államé lépett. Miután színről-színre láttunk, kiderült: a munkából finanszírozott jólét biztosítása helyett évtizedeken keresztül könyörtelen magánosítás és a semmivel folytatott lánckereskedelem zajlott. A tanulságok leszűrése után a világ színpadjára visszatértek a konkrétumok, a meghatározott értékek és a biztonságot garantáló korlátok. Röviden: a *közérdek* vált elsődlegessé.

* Az írás a szerző szerkesztésében, *The future of Europe – Hungary: brave and free* (Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2018) címmel megjelent tanulmánykötet utószavának átdolgozott és bővített változata, amelyhez felhasználta korábbi írását (*Új norma születik*, Figyelő, 2018/23.) is. (A Szerk.)

Lendület – Steyr automobil az 1922-es svábhegyi autóversenyen,
a Fogaskerekű hídja alatt (Karthauzi utca és Művész út sarka)
(Fortepan)

Mint mindig, a változás ezúttal is a fejünkben kezdődött. Az emberek nyíltan kezdtek beszélni a pénzügyi tervezőközpontok hibáiról, a világgazdaságot működtető nemzetközi szervezetek vonakodó válságkezeléséről és a gazdaságon belüli olyan egyensúlytalanságokról, mint amik a tőke és a munka megtermelt jövedelemből való részesedése között vagy a hazai és külföldi tulajdon arányában alakultak ki. A nyílt beszéd lebontotta azokat a korlátokat, amelyeket az 1990-es évek óta a neoliberalizmussal szövetségben működő „történelem végi” politikai elit emelt a szabad véleménynyilvánítás elé. E húsz évig érvényesülő *Frageverbot* (Eric Voegelin) olyan orwelli újbeszélt alakított ki, amely bizonyos kifejezések „politikailag inkorrektté” nyilvánításával nyelviileg vette elejét annak, hogy a problémákat tudomásul vegyük – így amikor ezek minden korábbinál élesebben vetődtek fel, a megoldás keresése már a szavak szintjén ellehetetlenült. A *status quo* elleni lázadás a fogalmak ismételt birtokba vételével kezdődött, amikor is bátran nevének nevezték a bajokat. Jellemző módon a 2016-os év két nagy meglepetése Donald Trump megválasztása és a Brexit megszavazása volt.

Előbbi kapcsán a közvélemény-kutató cégek, a fősodratú véleményt diktáló médiagépezet és a „független” nyomásgyakorló csoportok kórusban hajtogatták, hogy ez nem lehetséges; utóbbi másnapján pedig egy vezető – a pénzügyi körök és nem a szavazók érdekeit képviselő – brit liberális lap jelent meg olyan címlappal, amelynek szalagcíme a „maradás” győzelmét hirdette...

visszatért a demokrácia többségi modellje, amelyben a kiváltságait féltő elit helyett a nemzet dönt saját sorsáról

A régi keretek között mozgó véleményvezérek egyik esetben sem tudták elképzelni, hogy más világ is lehetséges, mint az övéké. Ám e régi világ kulturális hegemoniáján rések keletkeztek, s a választók mindkét alkalommal másként döntöttek, mint ahogy azt odafentről sugallták nekik. Ismét a nép lett a szuverén: visszatért a demokrácia többségi modellje, amelyben a kiváltságait féltő elit helyett a nemzet dönt saját sorsáról.

Tehát *Európában új konszenzus születik*. A felelősségrevonhatatlan, nem választott vezetők és a távoli, bürokratikus-technokratikus centrumok egy ideje kezdik elveszíteni az idő fölötti uralmukat, amin az sem segít, ha az új politikai erőket nyakra-főre „populistának” nevezik, mely kifejezés valójában azt jelenti, hogy emezek képesek elnyerni a választásra jogosult állampolgárok többségének bizalmát, és „népbarát” politizálást folytatnak. Azaz a nép javára, nemzeti keretek között gyakorolják törvényes felhatalmazásukat. Ezzel párhuzamosan zajlik az a folyamat is, amelynek során a nemzetekfeletti struktúrák – amelyek megerősödése időben együtt járt az egyéni töredékidentitások népszerűsítésével – helyett egyre inkább a nemzeti közösségek reneszánszát látjuk, jelentkezzen bár a nemzetállamok megerősítése vagy éppenséggel a nemzetiségi autonómiák iránti igény képében. Huszonöt európai ország választási eredményei bizonyítják, hogy az ún. „jobboldali populista” pártok támogatása ma magasabb, mint az elmúlt harminc évben bármikor. Mindez a gyakorlatban nem jelent mást, mint hogy Brüsszel és Strasbourg átláthatatlan és elszámoltathatatlan döntései helyett adott esetben Varsó, Prága, Pozsony és Budapest akarata érvényesül.

Történelmi okokból kifolyólag és a politikai kultúra sajátosságainál fogva *az új Európa a kontinens középső és keleti születik*. Azok a változások, amelyek egész Európában zajlanak, itt előbb és élesebb kontúrokkal jelennek meg. 1978-ban, öt évvel Nyugatra emigrálása után Szolzenyicin Harvardon tartott előadásában azt mondta, hogy „az emberi jellem Nyugaton meggyengült, Keleten megerősödött. A szovjet nép hatvan év alatt, a kelet-európai népek három évtized alatt olyan lelki tapasztalatra tettek szert, ami jóval megelőzi a Nyugatot. A sokféle és halálos erejű nyomás alatt az élet itt erősebb, mélyebb és érdekesebb jellemeket alakított ki, mint a szabályozott nyugati jólét.”¹ Az orosz Gulág-túlélő arra gondolt, hogy a kommunizmus nyomása alatt Közép- és Kelet-Európa népeinek

1 Alekszandr SZOLZENYICIN: *Meghasadó modern világ* [1978] ford. BAGI Ibolya = Uő.: *Orosznak lenni – vagy nem lenni? Esszék, cikkek, beszédek*, Európa, Budapest, 2013, 54.

élete és függetlensége állandó veszélyben volt, így a szabadság iránti vágy és a nemzeti hagyományok tisztelete folyamatos aktivitást mutatott. A kommunizmus halálos veszedelme eközben nemcsak életerőssé, hanem egygé is kovácsolta az itt élő népeket. Bár a Balti-tengertől a Balkánig és az Odera–Neisse–Duna-vonaltól a Dnyeszterig Európa középső és keleti felét évtizedekre hibernálták, ez a politikai jégkorszak egyfelől örökös védekezésre készítette őket, másfelől növelte ellenálló-képességüket a mindenkori ideológiák és utópikus kísértések – így a mostaniak – ellen is. A rendszerváltoztatások után eltelt évtizedekben aztán ez a közös történelmi tapasztalat a régió előnyévé vált, amelyre támaszkodva a V4-es együttműködés Európa hajtóerejévé válhatott.

„Egy mindenkiért, mindenki egyért!” – A 2017/18-as magyar V4-elnökség jelképe (Kékési Donát felvétele)

MAGYAR MODELL

Az 1989/90-es rendszerváltoztatás – amikor Magyarország régiós sorstársaival egy időben harcolta ki a szabadságát és függetlenségét – után még sokáig a kommunizmus súlyos öröksége tartotta fogva országunkat. Az egypártrendszerű diktatúra helyett ugyan parlamentáris demokráciát vezettünk be, a tervutasításos gazdaság helyébe piacgazdaság lépett, és az erőszakos szovjet integrációk helyett a NATO és az Európai Unió kereteit választhatták a magyarok is, de kulturális kódjainkban, a nyilvánosság működtetőinek körében és az intézmények alagsorában még élt a pártállam. Húsz évnyi küzdelem után *az ország 2010-től kezdte el lebontani a posztkommunista struktúrákat*. Ettől kezdve járhatta a maga útját Magyarország, amelyben sok innovatív gondolatnak és mindenekelőtt önálló cselekvésnek jutott szerep. Sokan furcsállták, mások szokatlannak tartották, és nem kevesen voltak, akik ellene drukkoltak, de mára kiderült: a magyar modell működik.

Mi, magyarok, ha megkérdezzük minket, hogy milyenek vagyunk, gyakran ismerjük el némi dicsekvéssel, hogy jellemvonásaink közé tartozik a leleményesség, a találmányosság és a furfangos megoldások kiötlése. Minden bizonnyal a mögöttünk hagyott évszázadok nemzetet próbáló sorsfordulói és történelmi kutyaszorítóink okozták, hogy ravasz ötletekkel kellett kicseleznünk a ránk mért sorsot. Életben maradásunk feltétele volt, hogy használjuk az eszünket. Ennek köszönhetően Magyarország 2010 óta saját lábára állt, és olyan úton jár, amit a választók jelöltek ki a számára. A globális kihívásokra születő lokális magyar megoldások az elmúlt nyolc évben fokozatosan számolták fel az ország gazdasági kitérttségét, növelték diplomáciai mozgásterét és adtak okot a nemzeti büszkeség megélésére.

Az első feladatok között korszerű államjogi kereteket kellett teremtenünk a 21. századi Magyarország számára – ezt szolgálta az új alkotmány (a 2012. január elsején hatályba lépett alaptörvény), amely lecserélte a még 1949-ben az országra erőltetett s azóta toldozgatott-foltozgatott alkotmányt. Emellett az ország függetlenségét is hamar biztosította a kormány, amely a korábban félrekezelte gazdasági válság negatív hatásainak csökkentéséből, a függőség és a pénzügyi gyámkodás megszüntetéséből állt. A megelőző kormányzatok által felhalmozott államadóságtól való megszabadulást és a társadalom pénzügyi védelmének hiányából fakadó lakossági devizatarozások rendezését ugyanaz motiválta: az az ország, amely kintlevőségeket halmoz fel, nem lehet igazán független. A stratégiai infrastruktúra állami kézbe – s ezzel nemzeti ellenőrzés alá – vétele szintén ezt a célt szolgálta, akár csak a multinacionális nagyvállalatokat érintő különadók bevezetése, a pénzügyi tranzakciókat, a telekommunikációs szektort, a reklámokat vagy a közműszolgáltatásokat érintő adók alkalmazása.

A 2010-es évek nagy felismerése volt, hogy csak *munkaalapú és családban gondolkodó nemzet* lehet erős. Éppen ezért egy sor olyan intézkedés történt, amely a dolgozó emberek és családok védelmét és gyarapodását szolgálta.²

2 Lásd bővebben György László: *Egyensúlyteremtés. A gazdaságpolitika missziója*, Századvég, Budapest, 2017, 83–228.

A neoliberális gyakorlat miatt a gazdasági termelékenységtől az azt előállítók bérei jelentősen elszakadtak. A bérek részesedése folyamatosan csökkent, az 1970 és 2010 közötti időszak fő veszteseivé a magyar munkavállalók váltak. A magyar kormány jövedelemátcsoportosítása révén azonban 2010-től megfordult a folyamat, és 2017-ben a visegrádi országok közül immár Magyarországon volt a legmagasabb a bérhányad! A munkaalapú társadalom létrejöttét célozta a munkajövedelmek helyett a fogyasztást terhelő adó bevezetése, amelyet minimálbér- és nyugdíjmelés, valamint szektorális béremelések egészítenek ki. A számok magukért beszélnek: 2017-re a foglalkoztatottak száma 4 és fél millióra nőtt Magyarországon, a nettó bérek pedig reálértelmeben 2010 és 2017 között majd' 40 százalékkal növekedtek!

A családok támogatása szintén prioritássá vált: a hatékony családtámogatási rendszer megteremtése, a gyermekvállalás és a lakásépítés ösztönzése, a nagy-családoknak járó kedvezmények és a rezsisökkentés mind-mind azt szolgálja, hogy a társadalom alapjául szolgáló legkisebb egység megerősödjön. Összesen egymillió család került könnyebb helyzetbe a családi adókedvezményekkel, a családi típusú adózásnak köszönhetően pedig 2011 és 2018 között közel kétezermilliárd forint marad a gyermeket nevelő családoknál. A kormány intézkedéseinek nyomán a családok a rezsisökkentéssel eddig több mint ezermilliárd forintot takarítottak meg.³ A 2010-ben mélypontra lévő gyermekvállalási kedv kedvezőtlen trendje két ciklus alatt jelentősen javult. Az ország anyagi talpra állítása persze önmagán jócskán túlmutató missziót teljesít: egy magabíró nemzet kultúrájának kialakítását. A magyar tapasztalat szerint ráadásul a munka-alapú és családbarát társadalom versenyképesebb.

VÉGE A TÖRTÉNELEM VÉGÉNEK

Az elmúlt tíz évben a világ bizonytalanabb és veszélyesebb helyé vált. A hidegháború végeztével a nyugati civilizáció számára még úgy tűnt, hogy teljes győzelmet aratott, a piacgazdaság autonómiáját és a demokrácia terjedését nem fenyegeti többé semmi. Fukuyama híres, azóta közhellyé vált *A történelem vége és az utolsó ember* című könyvében regisztrálta ezt a folyamatot, ünnepelve a liberális demokrácia előretörését és a világkapitalizmus győzelmét.⁴ A Szovjetunió 1991-es felbomlásától a 2001-es New York-i terrormerényletig valóban úgy tetszett, hogy semmi sem szabhat gátat a globalizációnak, de Kína versenybe szállása, a 2008-as gazdasági válság, az iszlám fundamentalizmus látványos terjedése, a szíriai, líbiai, jemeni, iraki és afganisztáni válságrégiók kialakulása, valamint a technológia fonákjának láthatóvá válása és az Európába irányuló kiapadhatatlan migráció megingatta az egyetemes haladásba vetett bizalmat. Világossá vált, hogy a globalizációnak van sötét oldala is, sőt egyre inkább csak az van. A tőke és a szolgáltatások mellett a ter-

roristák is szabadon áramlanak, a migráció veszélyt jelent az őshonos európai kultúrákra, a demokrácia elé tolnak a neoliberalizmus pedig fokozatosan kivette a döntés jogát a nép, valamint a közhatalmat az ő általuk megválasztottak kezéből, hogy globális és föderális szervezeteknek, nemválasztott nemzetközi bíróságoknak és nemzetekfeletti NGO-knak adja át. Kiderült: a globalizáció egyetlen hatékony gátja a nemzetállamok határaival esik egybe.

A 21. század elején nietzschei pillanatban vagyunk, hiszen a régi értéktáblák széttrtek és újakat írnak. Ha jól cselekszünk, akkor mi írjuk tele őket, ha nem, akkor helyettünk és nélkülünk fogalmazzák meg azt, ami rájuk kerül. Új normák vannak születőben, új kánont kell tehát felállítani és új nyelven fogalmazni. A jó csapattiszt nem azt mondja: „előre!”, hanem azt kiáltja: „utánam!” Így hát, kedves Nyugat, utánunk!

³ A gazdasági folyamatok számadatai a 2017/18 fordulóján érvényes állapotot tükrözik. (A Szerk.)

⁴ Francis FUKUYAMA: *A történelem vége és az utolsó ember* [1992] ford. SOMOGYI Pál László, Európa, Budapest, 1994, 74–90.

a globalizáció egyetlen hatékony gátja a nemzetállamok határaival esik egybe

